

УДК 316:752

Тезиси к докладу

Ю. І. Кулагін

ІДЕОЛОГІЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ЗЛАГОДИ ДЛЯ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНА МОЖЛИВІСТЬ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОЗНАКИ

Загострення економіко-політичної кризи в Україні посилюється кризою ідеологічною. Стара марксистська моноідеологія як державна думка фактично перестала існувати і підтримується в основному минулими поколіннями. Завдяки погіршенню умов життя. Але ідеологічного вакууму в суспільстві взагалі існувати не може. Мова йде про ідеологію саме на рівні держави як відрефлексований і систематизований комплекс ідей, який здатний об'єднати та згуртувати суспільство, активізувати його інтелект, волю і сили народу для виходу України із довготривалої кризи.

До того ж поширюються думки про об'єктивну нездатність соціально-економічно і політично неструктурованого перехідного суспільства, яке роздирається протиріччями, створити та висунути якусь універсальну ідеологічну концепцію. З моєї точки зору, вони є безпідставними, бо не можуть відмінити об'єктивно існуючу необхідність пошуку суспільного консенсусу, узгодження інтересів різних верств населення. Без цього взагалі неможливо організувати та мобілізувати суспільство, створити необхідні передумови для його виходу з кризи.

Активна частина суспільства все більше усвідомлює необхідність пошуку нової ідеології. При цьому створення такої ідеології обумовлюється трьома важливими орієнтирами:

- аналізом сучасного стану суспільства, яке неодмінно вступає в протиріччя попередньою ідеологією;
- врахуванням культурно-історичних традицій суспільства, які утворюють історичну пам'ять народу і складають генетичний фонд ідей (серед них багато тих, які залишались довгий час непотрібними);
- визначенням нових цілей, які відзначають перспективи розвитку суспільства, а отже і самої ідеології (її життєздатність насамперед залежить від реальності цих орієнтирів).

Визначена таким чином ідеологія – це довготривала програма життєдіяльності суспільства, яка надає сенс його існуванню і робить це на основі синтезу всіх накопичених знань, досвіду, цінностей, яка дає фундамент для внутрішньої мотивації суспільства, мобілізації його внутрішніх властивостей і підкріплює це все певними принципами та структурами організаційного порядку.

Всі відомі ідеології створювались як теоретико-практичні програми на основі їх свідомого конструювання. Здебільшого таке конструювання спиралось на попередній довготривалий стихійний процес накопичення духовно-ідеологічних цінностей в процесі еволюції суспільної свідомості, які існують завжди і є основними регуляторами і основною мотивацією життєвої поведінки людей. Артикульовані ідеології, які з'являлись на їх основі, спирались якраз на інтереси певних соціальних груп суспільства, їх духовний досвід та духовні цінності, які трансформувались в офіційно визнані та були задіяні державою, підкріплювались всією її організованою економічною та політичною силою.

Сьогодні вже ясно, що в більшості країн використовують ті ідеології, які опираються на існуючі у суспільстві традиції, тому що ефективність та цілеспрямованість дії залежить від ступеню їх відповідності особливостям даного суспільства, його національно-історичного досвіду.

Наявність існування "своєї" ідеології – важлива частина національно-суспільної самосвідомості народу. Втрата її (а особливо духовних орієнтирів, які ідеологічно обслуговували процес розвитку сучасного українського суспільства) негативно вплинула на перспективи його реформ. Відносно до суспільства така ідеологія багато в чому збігається з свідомою цілеспрямованістю дій в житті окремої людини, відсутність яких в масштабах суспільства може привести до серйозних соціально-політичних наслідків.

Зрозуміло, що можна існувати, діяти (працювати) і без загальносуспільної та загальнонаціональної мети, але тоді рівень самоповаги з боку інших, як і рівень досягнень буде значно нижчим ніж це обумовлено потенціальними можливостями країни. Неможливо також організувати, мобілізувати певним чином суспільство для досягнення відповідних цілей, або поставити завдання, які нереальні та не відповідають наявним можливостям суспільства.

З початку треба визначити інтереси якої соціальної групи (або яких соціальних груп) повинні стати визначальними для такої ідеології (сьогодні або в перспективі).

Другим важливим моментом є визначення політичного рівня ідеологічного забезпечення суспільного розвитку: йдеться або про державу, ідеологія якої активно домінує на всіх щаблях державного управління, або про суспільну ідеологію, яка стихійно відтворюється в середині самого суспільства та спонукає соціальні сили до певних дій в суспільстві.

Ясно тільки те, що така ідеологія повинна бути раціонально прагматичною, неутопічною, є орієнтованою на – людину, її реальні потреби та інтереси. Така ідеологія повинна бути відкрита до всього історичного досвіду, здорового глузду, релігії, науки, конструктивним ідеологіям минулого і сучасного (в тому числі і в світі). Вона має бути активно-діяльною, але терпимою до інших ідеологій, цінностей, ідеалів. Максимально віддаленою від політико-ідеологічного догматизму та фанатизму.

Я маю на увазі концепцію національно-державних інтересів України, яка може стати цементуючою для суспільства, додати нові імпульси процесу відновлення країни, закласти основи для утвердження дієвої інтегративної ідеології.

Якими ж бачаться реальні складові такої ідеології?

Концепція національних інтересів та пріоритетів України розглядається багатьма

вченими в ролі своєї «ідеї-рамки», здатної забезпечити консенсусний зв'язок між прихильниками різних ідеологічних переконань, світоглядних орієнтацій. Але невід'ємною рисою розвиненої політичної культури, що демонструється сьогодні цілим рядом країн, стала ідея безперервного відновлення й удосконалення суспільних структур на основі адаптації їх до власної моделі. У результаті консерватизм тут став соціальним і ліберальним, лібералізм – соціал-демократичним, а соціал-демократія – ліберальною, і усі вони сприйняли парадигму таких цінностей, як свобода, законність, гуманізм, тощо.

Чи має сьогодні в Україні будь-яка з класичних ідеологій шанси на одиначну перемогу? Чи може таким бути соціалізм (навіть, якщо він відмовиться від своїх фундаментально-ортодоксальних форм) у силу потужного виклику з боку лібералізму з його пієтетом до розкріпачення особи? Лібералізм – у країні зі стійким етно-соціальним архетипом, традиційно орієнтованим на цінності колективізму? Консерватизм, який у масовій свідомості взагалі асоціюється з чимось реакційно застійним?

Тим часом хіба консерватизм своїми ідеями про фундаментальні цінності людського співіснування, про органічний характер суспільного розвитку, про значення спадкоємності в оновленні соціальних зв'язків, що передаються від предків до нащадків, не збагатив колективний розум світу? Кому іншому, як не лібералізму, належить велика історична заслуга в усвідомленні пріоритетності особистісного начала, свободи і відповідальності людини, самих основ громадянського суспільства? Чи можна сьогодні представити світ без ідеї соціальної справедливості, що має багатовікову історію, вирощену на соціокультурних основах соціалістичної традиції? Але найголовніше головне полягає в тому, що на рівні сучасного розвитку всі ці ідеології стали працювати в режимі взаємодії, доповнюючи і корегуючи один одного, забезпечуючи тим самим природний рух суспільства до свободи і рівності, які обумовлюють оптимальне поєднання динамізму і стабільності в соціальній і політичній сферах.

Історія, на жаль, навчила нас надзвичайно мало. Менше усього – розумінню екології громадського життя. І найзловіщий жарт грає з нами наш звичний революціонізм (відмова від шляху повільного формування культури) оманний міраж правомірності «революційної доцільності».

Політика в Україні не буде серйозною і відповідальною, якщо вона не засвоїть найпростішої механіки політичної та ідеологічної взаємодії, подолання конфронтаційності на базі загальносистемних історичних потреб українського народу.

Імператив інтегративності має не тільки українські виміри. Основні політичні ідеології: лібералізм, консерватизм, соціалізм дають свій варіант стратегії рішення проблем сучасного світузагалом. Однак у «Еру ризику», в яку вступило людство, із загостренням глобальних проблем, усі перспективи, передбачені прихильниками тих або інших шкіл і напрямків, представляються релевантними, оскільки йде боротьба двох складових всесвітнього процесу: наростання глобальних погроз, яке чревате катастрофою і зигзагоподібний процес адаптації, спрямований якщо не на усунення, то на пом'якшення цих погроз. Міра між тим та іншим (або катастрофа, або покращання), нині не піддається виміру.

У сучасному світі усвідомлення цих глобальних проблем відбувається у процесі становлення планетарного політичного мислення. Формування його різних варіантів здійснюється у рамках існуючих ідейно-політичних течій, які відбивають своєрідність духовного та культурного досвіду різних суб'єктів політики. Стратегічні довгострокові інтереси людства вимагають врахування планетарної парадигми розвитку та включення положень, що виходять з неї, до основних політичних ідеологій сучасного світу. Це особливо важливо, оскільки сформовані подібною парадигмою ідеї реалістичного планетарного гуманізму можуть сприяти розширенню світових політичних інтегративних процесів.

Суспільство, оскільки воно завжди ставить перед собою кожен раз все нові і складніші цілі, тобто виступає як система з негативним зворотнім зв'язком, неодмінно повинно містити в собі три імперативи розвитку: консервативний (стабілізуючий, зберігаючий), оперативний (рушійний, оновлюючий) та демпферний (врівноважуючий, пом'якшуючий). Найоптимальніше сполучення цих механізмів і може дати гарантії для запобігання сутичок полярних сил в Україні (й світі), не допустити прийняття екстремістських рішень, здійснення авантюристичних дій. Перспективною в історичному плані політичною силою може стати лише та, яка вчасно проявить готовність до широкої взаємодії зі своїми політичними опонентами, затвердить активну лінію у проведенні політики громадського миру і національної злагоди в країні. У цьому – запорука дійсно міцної основи під новим суспільним ладом, тієї міри суспільної єдності, того ступеня суспільної підтримки, без яких й думати нічого про успіх реформ в Україні.

Поступило в редакцію 28 люля 2004 г.